

УДК 336.71:005.934](477)

ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ І РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ

Є. Андрушак

Львівський національний університет ім. Івана Франка

У статті досліджуються проблеми аналізу фінансового стану банків, вивчаються методики, які застосовуються у практиці українських банків, у тому числі підходи, які використовує для аналізу НБУ, виявляються їх позитивні і негативні аспекти. Також увагу приділено забезпеченню фінансової стабільності банківської системи України: зокрема, розв'язанню проблеми капіталізації банків, прозорості структури їх власників, якості активів.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість банків, капіталізація банків, прозорість структури власності, частка негативно класифікованих активів.

В умовах формування ринкового середовища важливим аспектом ефективного функціонування банківської системи в Україні є вироблення основних принципів і науково-методичних підходів до аналізу діяльності банків з метою своєчасного виявлення проблем, що періодично виникають, і попередження кризи розвитку як окремого банку, так і системи в цілому.

В науковій літературі зустрічаються різноманітні методики оцінки фінансового стану банку. У більшості вони передбачають аналіз таких основних груп показників як показники рентабельності, ділової активності, ліквідності, фінансової стійкості. Окремо оцінюється ефективність управління банком: організація бізнес-процесів, система контролінгу, професійні якості менеджерів. Важливе місце в аналізі займають методики визначення рівня ризикованості банківських операцій. Тут першочергового значення набувають показники достатності капіталу, оскільки саме розміром регулятивного капіталу банку обмежується обсяг його активних операцій. Вивчається також склад та структура активів і пасивів балансу. Абсолютні і відносні показники досліджуються у динаміці для визначення тенденцій розвитку банку. Зокрема, аналізується структура і якість кредитного та інвестиційного портфелів банку, власного капіталу та зобов'язань, доходів та витрат.

Під час аналізу діяльності банківських установ найчастіше використовують такі методи: зіставлення (порівняння), метод коефіцієнтів, групування, балансовий метод, графічний метод, метод табличного відображення. Методом зіставлення передбачається порівняння планових і фактичних показників, фактичних показників з нормативними, фактичних показників із показниками попередніх періодів, показників діяльності вітчизняного банківського сектору з показниками інших банківських систем. Метод коефіцієнтів означає використання не абсолютних, а відносних показників для аналізу. Метод групування полягає у відповідному групуванні різних статей балансу банку з метою аналізу конкретного напрямку його діяльності. Наприклад, групування може здійснюватися за ступенем ліквідності, рівнем доходності активів чи вартості пасивів. Балансовий метод є порівнянням активної і пасивної частин балансу, зіставленням протилежних величин, які характеризують одне і те ж явище (наприклад, надходження ресурсів і їх використання). Графічний метод полягає у відображенні виявлених даних у вигляді графіків, діаграм, малюнків. Цей метод сприяє більшій наочності результатів проведеного аналізу. Табличний метод – це презентація виявленої інформації у вигляді таблиць. Цей метод ефективний для подальшого створення бази даних за результатами аналізу [6, с. 51].

Загалом, аналіз банківської діяльності повинен бути зорієнтований на перспективу, а не лише відображати поточну ситуацію, що склалася. Результати такого аналізу будуть основою для прийняття економічно обґрунтованих і виважених рішень, реалізації адекватної стратегії розвитку банку.

З точки зору регулятора – НБУ, ефективний аналіз банківського сектору дасть можливість на ранньому етапі виявляти проблеми у діяльності окремих банків, своєчасно на них реагувати і на вищому рівні забезпечувати інтереси вкладників банківської системи. Рейтингова оцінка банків, яку з цією метою застосовує НБУ, отримала назву відповідно до назви її компонентів – CAMELS: “С” (Capital adequacy) – адекватність капіталу, оцінка капіталу банку з погляду його достатності для захисту інтересів вкладників; “А” (Asset quality) – якість активів, можливість забезпечення повернення активів, а також вплив проблемних кредитів на загальний фінансовий стан банку; “М” (Management) – менеджмент, оцінка методів управління банківської установи з урахуванням ефективності її діяльності, порядку роботи, методів контролю і виконання встановлених законів і правил; “Е” (Earnings) – надходження або рентабельність, оцінка рентабельності банку з погляду достатності його доходів для перспектив розширення банківської діяльності; L (Liquidity) – ліквідність, система визначає рівень ліквідності банку з погляду її достатності для виконання як звичайних, так непередбачених зобов'язань; S – чутливість до ринкового ризику. Постановою Правління НБУ від 25 червня 1998 №246 затверджено Положення „Про порядок визначення та застосування комплексної рейтингової оцінки комерційних банків за системою

CAMEL”, яке у травні 2002 року було трансформоване в Положення „Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS”.

Компонент оцінюється за п'ятибальною шкалою: рейтинг 1 – сильний, 2 – задовільний, 3 – посередній, 4 – граничний, 5 – незадовільний. Сукупний рейтинг визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із шести компонентів також за п'ятибальною шкалою. Комплексна оцінка, як правило, виставляється залежно від того, який рейтинг компонентів зустрічається найчастіше.

Однак, CAMELS – це не єдина система оцінки банків, яку застосовує НБУ. Вже протягом трьох років використовується так звана „система раннього реагування”, в якій аналіз надійності і рівня ризикованості банків заснований на даних балансів фінансових установ. Загалом розраховується 28 показників, які включають оцінку рівня капіталізації (достатності регулятивного капіталу, а також співвідношення обсягів активних операцій, у тому числі негативно класифікованих активів, та регулятивного капіталу), ризику ліквідності і платоспроможності (співвідношення активів, різних за рівнем ліквідності, та пасивів, різних за термінами погашення), якості та ризикованості активів (структури активів, тобто питомої ваги у загальних активах негативно класифікованих активів, неробочих активів, дебіторської заборгованості, основних засобів, високоліквідних активів, цінних паперів), стабільності і якості пасивної бази (питомої ваги вкладів фізичних осіб та міжбанківських кредитів у зобов'язаннях), оцінку ефективності діяльності (рентабельності активів, власного капіталу, рівня чистої процентної маржі, питомої ваги адміністративних витрат у сукупних витратах банку) [4, с. 60].

НБУ, аналізуючи вітчизняні банки за цією методикою, переслідує мету виявлення проблемних банків на початковому етапі розгортання кризи. Однак, її недоліком є те, що порядок застосування системи не регламентується законодавством України, і банкам не відомий алгоритм розрахунку її показників. Крім того, цією методикою встановлюються різні нормативи для різних груп банків, залежно від розміру їх активів. Отже, система не є цілковито справедливою і прозорою.

Тому вітчизняними науковцями розробляються методики, які б дозволяли адекватно оцінювати фінансову стабільність банків, і при цьому були максимально відкритими для широкого загалу, тобто використовували лише публічні джерела інформації. Однією з таких методик є Публічна система комплексної оцінки (ПУСКО) діяльності банків [9 с. 40-45]. В системі використано 14 показників (достатності капіталу, якості активів, дохідності та ліквідності) та низку параметрів для оцінки рівня менеджменту. Розрахунки проводяться на основі балансу і звіту про прибутки та збитки, а також анкетування для визначення рівня менеджменту в банку. Позитивною рисою системи є відсутність дублювання: кожен показник характеризує специфічну рису діяльності банку. Фактичні значення показників співставляються із оптимальним або мінімально допустимим теоретично обґрунтованим рівнем. Результати порівняння оцінюються за п'ятибальною шкалою (розроблено шкалу відповідності балів рівням показників). Потреба у такій методиці надзвичайно велика сьогодні, коли гостро постали проблеми капіталізації банківської системи, її прозорості, якості активів, ефективності управління банківськими установами.

Так, норматив адекватності регулятивного капіталу (H2) в середньому по банківській системі із 2005 р. має постійну тенденцію до зниження. Станом на 01.01.2005 р. його значення було на рівні 16,81%, 01.01.2006 р. – 14,95%, на 01.12.2006 р. – 13,98% [7, с. 68]. Нормативне значення цього показника, який розраховується як співвідношення регулятивного капіталу та активів, зважених на відповідний коефіцієнт ризику, встановлено НБУ на рівні 10% (для банків першого року діяльності – 15%, другого року – 12%). Отже, фактичне значення цього нормативу поступово наближається до критичного, яке згідно рекомендацій МВФ, враховуючи нестабільність макросередовища, має бути підвищено до 12%. Це було б адекватною реакцією НБУ на ситуацію, коли активи банківської системи зростають значно вищими темпами, ніж капітал, що підвищує ризик банківської діяльності.

Однак, НБУ поки що не слідує цим рекомендаціям. Зокрема, заступник голови правління НБУ Савченко О. стверджує: „В цілому світі цей показник встановлений в середньому на рівні 8%. Ми встановили достатньо жорсткий норматив – 10%. У нас вимоги до капіталу значно вищі, ніж в країнах ЄС ... статутний капітал повинен бути мінімум 10 млн. євро, а в Європі – всього 5 млн. євро. НБУ, наприклад, на відміну від європейських країн, не дозволяє включати до регулятивного капіталу нерозподілений прибуток. З врахуванням існуючих обмежень норматив адекватності капіталу українських банків вже приблизно на рівні 12%. Якщо його підняти, це зробить наші банки неконкурентоспроможними у порівнянні з іноземними...” [8, с. 60]. Таку точку зору поділяють і члени Асоціації українських банків. Вони намагаються лобювати інтереси 70 дрібних банків, яких нові вимоги НБУ щодо мінімального розміру статутного фонду (10 млн. євро) поставили на межу виживання. Згідно Закону „Про банки і банківську діяльність” банки, що вже діють, повинні привести свої статутні фонди у відповідність до нових нормативів протягом трьох років. Це, вочевидь, призведе до концентрації банківського капіталу, що і є метою НБУ. Голова НБУ Стельмах В. неодноразово заявляв, що Україні достатньо 60 фінансових установ (станом на 01.10.2006 р. реально діють 167 банків).

Крім того, гострою проблемою банківської системи України є низький рівень її прозорості. „У відповідності з Базельськими принципами ефективного банківського нагляду регулятора має бути відома інформація не лише про прямих, але й про бенефіціарних (кінцевих) власників банку. В офіційній звітності вказуються лише прямі власники. Така ситуація може бути ризиком для клієнта...” – стверджує Куценко О., незалежний аналітик, консультант НБУ у питаннях нагляду [1, с. 39].

Нещодавно (19.12.2006 р.) Агентство фінансових ініціатив разом з міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's опублікували „Дослідження інформаційної прозорості банків України у 2006 році”. Експерти оцінювали рівень прозорості вітчизняних банків у відсотках. За 100% приймався оптимальний рівень розкриття інформації. Прозорість банків аналізувалася за трьома основними напрямками: структура власників, фінансова інформація, процеси, які протікають в органах управління. В результаті транспарентність 30 найбільших банків України була оцінена на рівні 41,9%. Серед найбільш непрозорих: Імексбанк, Промінвестбанк, Донгорбанк, ING банк Україна, Райффайзен Банк Аваль [1, с. 40].

З метою розв'язання цієї проблеми у Закон „Про банки і банківську діяльність” було внесено зміни стосовно організаційно-правової форми господарювання, в якій може бути зареєстровано банк. Відтепер банки в Україні можуть створюватися лише у формі ВАТ або кооперативних банків. Крім того, НБУ представив законопроект, згідно якого засновникам може бути відмовлено у реєстрації, якщо неможливо ідентифікувати всіх осіб, які прямо чи опосередковано володіють суттєвою часткою капіталу банку, або якщо особа не може підтвердити джерела походження капіталу [3, с. 50].

Викликає занепокоєння і частка негативно класифікованих активів в середньому по банківській системі України – 15,73% [5, с. 59]. Негативно класифіковані активи (НКА) – це кредити, які відносяться до категорії „сумнівні” чи „безнадійні”; дебіторська заборгованість, прострочена більше, ніж на 91 день; цінні папери, за якими сума очікуваного відшкодування є меншою 50% балансової вартості; прострочені більше 31 дня нараховані відсотки; залишки на коррахунках у банках-банкрутах, офшорних банках і банках країн, які не мають суверенного рейтингу. Зростання питомої ваги НКА у активах банків України змушує НБУ вживати відповідні заходи: з 18.09.06 р. почала діяти постанова НБУ №324, якою було внесено зміни до Положення про застосування НБУ заходів впливу за порушеннями банківського законодавства. В результаті змін НБУ отримав право вимагати від банків розробки і виконання програми фінансового оздоровлення або капіталізації, якщо частка НКА в загальних активах становить понад 20%. Крім того, НБУ в такій ситуації може вимагати звільнення голови правління або іншого співробітника банку. У разі, якщо питома вага НКА перевищить 30%, НБУ зобов'язаний ввести у банку тимчасову адміністрацію, що означає усунення керівництва банку та його акціонерів від управління банком. „Ми вжили ці заходи, щоб уникнути нових банкрутств на банківському ринку. Національний банк у першу чергу турбується про захист прав вкладників”, – стверджує перший заступник голови НБУ Шаповалов А. [5, с. 57].

Отже, в основному найгостріші проблеми банківського сектору України є очевидні, і посилення у зв'язку з цим регуляторної функції НБУ відповідає ситуації. Міжнародні рейтингові агентства, такі як Moody's, Standard & Poor's, Fitch Ratings характеризують вітчизняні банки як „спекулятивні, із суттєвими кредитними ризиками і обмеженим запасом надійності”. Результатом є низькі рейтинги українських банків, які ще й обмежені суверенним рейтингом країни, встановленим на рівні В [2, с. 58].

Таким чином, вирішення проблем забезпечення фінансової стійкості і конкурентоспроможності банків України потребує невідкладних заходів як на макрорівні, так і на рівні конкретного банку. Серед першочергових кроків на державному рівні:

- створення стабільного макросередовища шляхом прийняття науково обґрунтованої стратегії і планів соціально-економічних перетворень;
- визначення правового поля діяльності господарюючих суб'єктів, зокрема, стосовно захисту прав власності, інтересів кредиторів, врегулювання взаємовідносин у сфері корпоративного управління;
- реалізація виваженої монетарної, у тому числі валютної політики адекватної стану економіки країни, грошового ринку та інших сегментів внутрішнього та міжнародного фінансових ринків;
- встановлення НБУ реальних економічних нормативів діяльності для комерційних банків, застосування прозорої методики оцінки їх фінансового стану та ринкових важелів регулювання діяльності банківського сектору.

На мікрорівні повинна змінитися ідеологія та базові принципи функціонування банків в Україні. Має відбутися переорієнтація із тактичних цілей (отримання максимального прибутку у короткотерміновому періоді) на стратегічні – забезпечення у довгостроковому періоді фінансової стабільності, мінімізація ризику банківських операцій, підвищення рівня ринкової капіталізації, закріплення за фінансовою установою визначеної ринкової ніші на банківському ринку, створення позитивного іміджу і задоволення на вищому рівні потреб клієнтів у банківських послугах. Все це у сукупності створить передумови для становлення в Україні банківської системи, що відповідає світовим стандартам ведення бізнесу.

1. Гриньков Д. Банки нето // Бизнес. – 2006. – №52. – С. 39-40.
2. Гриньков Д., Марченко А. Азбучные истины // Бизнес. – 2006. – №49. – С. 58-64.
3. Гриньков Д. Не влезай! // Бизнес. – 2006. – №39. – С. 50-51.
4. Комаха А. Бессистемные администраторы // Бизнес. – 2006. – №46. – С. 60-61.
5. Комаха А. Стерилизация банков // Бизнес. – 2006. – №38. – С. 56-59.
6. Майборода Л. Основні підходи до проведення аналізу розвитку банківського сектору // Вісник НБУ. – 2007. – №1. – С. 49-53.
7. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2006 року // Вісник НБУ. – 2007. – №1. – С. 68.

8. Савченко А.: „Мы собираемся переходить к более гибкому курсообразованию” // Бизнес. – 2006. – №47. – С. 57-60.
9. Савченко Т. Публічна система комплексної оцінки діяльності банків як інструмент підвищення якості інформації про банки // Вісник НБУ. – 2006. – №10. – С. 40-45.

PROBLEMS OF ANALYSIS AND REGULATION OF FINANCIAL STABILITY OF UKRAINIAN BANKS

E. Andrushchak

Lviv National Ivan Franko University

This article examine problems of analysis of financial condition of banks, methods that are used by Ukrainian banks are explored including approaches used for analysis by National Bank of Ukraine, all pros and cons are displayed. Likewise article concentrates on providing of financial firmness of Ukrainian banking system; in particular – problems of banks capitalization, limpidity of owners structure, assets quality.

Key words: banking system, financial firmness of banks, capitalization of banks, limpidity of owning system, negative share of classified assets.